

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НЕПРОТОТИПИЧНИХ ЕМОЦИОНАЛНИХ ПОЈМОВА *ОДГОВОРНОСТИ*, *ПОШТОВАЊА* И *ОДАНОСТИ* У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду испитују се начини концептуализације маргинализованијих чланова категорије емоција попут појмова *ОДГОВОРНОСТИ*, *ПОШТОВАЊА* и *ОДАНОСТИ*, који се не могу разумети без евоцирања скупа појмовних домена којем припадају. Истраживање појмова који су предмет анализе је засновано на когнитивнолингвистичком приступу, превасходно с циљем да се уоче појмовне метонимије, метафоре и метафтонимије које учествују у њиховом структурирању, а затим и да се испитају унутарјезичке и међујезичке сличности и разлике у концептуализацији поменутих појмова. Грађа за истраживање је прикупљена из корпуса опште намене, речника, као и дневне штампе. Резултати су показали висок степен сличности у погледу заступљености метафора генеричког нивоа које се јављају у истим фазама когнитивног сценарија испитиваних појмова у оба језика, док се разлике испољавају у метафорама нижег реда општости, као и метонимијама и метафтонимијама које учествују у њиховом структурирању. Штавише, резултати указују и на унутарјезичке варијације у метафоричкој концептуализацији појма *ОДГОВОРНОСТИ* спрема појмова *ПОШТОВАЊА* и *ОДАНОСТИ* у оба језика.

Кључне речи: когнитивна лингвистика, појмовна метафора, метонимија, емоције, српски језик, енглески језик.

Увод

Да су емоције чест предмет когнитивнолингвистичких истраживања, потврдила је литература (Lakoff, 1987; Lakoff & Kövecses, 1987; Кликовац, 2004; 2018; и др.) која се бави проучавањем метафоричке и метонимијске концептуализације емоционалних појмо-

* lena.z.ninkovic@gmail.com

ва, као и њихове организације у когнитивне моделе, од којих су несумњиво најистакнутија истраживања Золтана Кевечеша (1986; 1990; 2000; 2014). Поменути радови¹ истичу тезу да се човекове емоционалне реакције сматрају резултатом когниције. Како сматра Кевечеш, емоционални појмови су организовани на основу четири структурне јединице: појмовне метонимије, појмовне метафоре, сродних појмова и когнитивних модела (прототипичних сценарија), који заједно чине комплексни когнитивно-културни модел емоције (Kövecses, 1990:198; 2000:127). Формулисањем теорије појмовне метафоре и метонимије, Џорџ Лејкоф и Марк Џонсон измештају метафору и метонимију из стриктно књижевних оквира у лингвистичке кругове (Lakoff & Johnson, 1980). Према теорији појмовне метонимије, метонимија је когнитивни механизам којим један ентитет (преносник) омогућава приступ другом појмовном ентитету (циљу) у оквиру истог појмовног домена (Kövecses & Radden, 1998:39), тј. когнитивног модела. Појмовне метонимије које су уочене као најизраженије у структури емоционалних појмова су УЗРОК ЕМОЦИЈЕ ЗА ЕМОЦИЈУ и ПОСЛЕДИЦА ЕМОЦИЈЕ ЗА ЕМОЦИЈУ (Kövecses, 2014:116). Метонимија се у случају ПОШТОВАЊА може илустровати примером из нашег корпуса у којем ЕМОЦИОНАЛНА РЕАКЦИЈА СТОЈИ ЗА ЕМОЦИЈУ (а која проистиче из утемељености емоција у нашем телесном искуству):

Како је познавао многе, чак скоро све, престао је најзад да враћа шешир на главу и пролазио је поред људи са метлама држећи шешир пред грудима, *с наклоном њуним њошиовања* [...] (КССЈ).

И док појмовна метонимија подразумева ментални приступ појму из истог појмовног домена, појмовна метафора омогућава разумевање појма из једног појмовног домена (циљног, апстрактног) помоћу другог појмовног домена (изворног, најчешће конкретног) (Lakoff & Johnson 1980:5). Метафорички изрази представљају реализације поманутог механизма у језику (*ibid.*). Као пример навешћемо метафору ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ТЕРЕТ која је најпродуктивнија у концептуализацији појма ОДГОВОРНОСТИ², а која се одсликава у примеру:

1 Такође в. и Fehr & Russel, 1984; Polovina, 1996; Soriano 2015.

2 Што су потврдила и истраживања у енглеском језику: Kövecses 1990:65;

Главну одговорност за то *сносио* је, међутим, управо он [...] (КССЈ)

Како су емоције саме по себи нејасно оцртани појмови у искуственим доменима који се превасходно појме помоћу механизма метафоре и метонимије (Lakoff & Johnson, 1980:85), проучавање емоционалних појмова засновано је управо на анализи њихових језичких реализација. Да метафоре могу ступити у интеракцију са метонимичном концептуализацијом, доказао је Хосенс (1990: 323–342) који уочава четири типа односа: 1. метафора из метонимије; 2. метонимија у оквиру метафоре; 3. деметонимизација унутар метонимије, и 4. метафора у оквиру метонимије. У испитивању поменутих емоција ми смо уочили други тип односа, превасходно у структури појма ОДГОВОРНОСТ, што ћемо подробније приказати у резултатима истраживања.

Прототипични случајеви емоција (попут среће, туге, страха, беса, и др)³ разумеју се помоћу когнитивног сценарија⁴ који подразумева одређени след догађаја (Lakoff, 1987:397-399; Kövecses, 2010:110; 2014:21), а који Кевечеш приказује на следећи начин: *узрок емоције – емоција – (покушај контроле емоције) – губиштак контроле – емоционална реакција* (1990:184-186; 2000:58). Овакав когнитивни модел емоција потиче из народних теорија, пре свега да постоји одређени узрок емоције (спољашња ситуација, најчешће метафорички концептуализована као ФИЗИЧКА СИЛА) која доводи субјекта у одређено емоционално стање, а које затим у субјекту буди одређену емоционалну реакцију. Поменута структура емоционалних појмова је генеричког нивоа и, уз одређене интеркултурне и интракултурне варијације⁵, применљива на велики број емоционалних појмова.

1986: 27; Lakoff 1993:17; а такође је уочена у структурирању емоција уопште у Кликовац, 2000:202).

3 Ове налазе најпре је потврдила студија Ферла и Расела (1984:472) у којој су поменуте емоције оцењене као најбољи представници те категорије, а затим и Shaver et al., 1987: 1061-1086.

4 Одређење прототипичних когнитивних сценарија испитиваних емоционалних појмова превазилази оквири овог рада (за више о когнитивном сценарију појма RESPECT в. Kövecses, 1990:124).

5 Џорџ Лејкоф је испитујући појам љутње закључио да прототипични сценарио поменутог емоционалног појма не мора нужно бити једини сценарио љутње, већ да различити контексти подразумевају изостајање одређених фаза, попут емоционалне реакције или контроле (Lakoff, 1987:399).

Случајеви испитиваних појмова у овом раду представљали би, према поменутом сценарију, непрототипичне чланове категорије јер се у њиховој структури не јављају све фазе поменутог сценарија; често не постоји губитак контроле над емоцијом, нити типична физиолошка емоционална реакција, што потврђује и психолошка студија прототипичности емоционалних појмова (Fehr & Russel, 1984). Наиме, од укупно две стотине испитаника и сто деведесет шест наведених емоционалних појмова, њих двоје је под појмом ЕМОЦИЈА навело ОДГОВОРНОСТ, седморо ПОШТОВАЊЕ, а четворо ОДАНОСТ, због чега их аутори означавају као непрототипичне представнике категорије емоција⁶. У српском језику, наведени емоционални појмови испитивани су у оквиру ширих анализа (Косановић 2016 – ПОШТОВАЊЕ; Вроћић 2018 – ОДГОВОРНОСТ; Кликовац 2018 – ОДГОВОРНОСТ), док је у енглеској литератури значајна студија Золтана Кевечеша (1990 – RESPECT).

У овом раду подробније се испитују метафоричка, метонимијска и метафтонимијска концептуализација емоционалних појмова ОДГОВОРНОСТИ, ПОШТОВАЊА и ОДАНОСТИ у српском и енглеском језику како би се стекао свеобухватан увид у њихову непрототипичну природу, те и додатно потврдила теза о међузависности језика и мишљења. Поменути емоционални појмови одабрани су на основу заједничког критеријума побуђивања читаве доменске матрице - превасходно домена МОРАЛНОСТИ и ДРУШТВА⁷, без којих разумевање поменутих непрототипичних појмова не би било могуће. Штавише, рад стреми и да предочи позитивно и негативно друштвено вредновање поменутих емоција.

Доменска матрица и емоционални појмови

Језички израз истовремено евоцира скуп домена (основних и неосновних) неопходних за његово разумевање, а који заједно чине

---

6 Додуше, исцрпну асоцијативну студију требало би извести и у српском језику ради свеобухватнијег увида у поменуте појмове.

7 Што налази и Косановић за поштовање које (према Robinson 2008) сврстава у *друштвене емоције* (2016:259), налазећи да прототипично произилази из односа са члановима заједнице, те се ван друштвеног контекста ретко јавља (мада се, наравно непрототипично, испољава и у односу према осталим живим и неживим ентитетима, попут животиња или идеала).

доменску матрицу (Langacker, 1987:147). Основни домени као области искуства које се не могу свести на нижу искуствену раван обухватају, *inter alia*⁸, и емоционално искуство. Основни домени искуства омогућавају концептуализацију великог броја појмова у нашем појмовном систему. Структура неосновних домена подразумева виши степен сложености, стога су на вишем нивоу од основних (претежно схематичних⁹) домена. Управо ове неосновне домене лингвисти често називају *оквирима*¹⁰ услед још увек недовољне термилошке усаглашености. Према Кевечешу (2013:77; 2014:23), емоционални појмови се могу разумети само на основу читавог оквира и других појмова из оквира којем припадају. Сваки емоционални појам који се из оквира *профилише*, тј. ставља у фокус, истовремено евоцира различите аспекте енциклопедијског знања говорника о том појму, што побуђује многобројне домене искуства који се међусобно преклапају. Избор домена и степен њихове активације зависи од контекстуалних и културних чинилаца. Како емоције настају у друштвеним околностима, често евоцирају домене ДРУШТВА, МЕЂУЉУДСКИХ ОДНОСА, ДРУШТВЕНИХ НОРМИ; штавише, емоционални појмови евоцирају и домен ЉУДСКОГ ТЕЛА и његовог ФУНКЦИОНИСАЊА услед физиолошких реакција на емоцију; а како су често засноване на појмовима доброг и лошег, евоцирају и домен МОРАЛНОСТИ (*ibid.*, p. 22).

Корпус истраживања

Као основни извори истраживања послужили су нам Корпус савременог српског језика Математичког факултета Универзитета у Београду (*КССЈ*) и Британски национални корпус (*British National Corpus - BNC*). Укупан број примера за српски језик јесте 2213, од тога

8 То су још и простор, време и чулни домени (опажајно, тактилно, аудитивно, моторно искуство). Увођењем поменутих термина Ланакер одбацује ранију дистинкцију између конкретних и апстрактних домена говорећи да сложеније мисаоне представе не морају нужно подразумевати апстрактно искуство.

9 Ланакер под схематичношћу подразумева нижи степен специфичности појмова, односно нижу информациону вредност (1987:8).

10 Ослањајући се на теорију оквира Чарлса Филмора (в. Fillmore, 1982: 111-137), Кевечеш први прави јасну разлику између домена и оквира наводећи да припадају различитим нивоима схематичности, те да оквири представљају специфичније јединице појмовне структуре (в. 2017: 321–347).

1447 за *одговорности*, 540 за *поштовање* и 226 примера за *оданости*. Број примера за енглески језик износи 2066, од којих 1012 за лексему *responsibility*, 652 за *respect* и 402 за лексему *loyalty*. Претрага корпуса извршена је према речима које означавају циљни домен, односно следећем скупу лексема у свим падежним облицима у српском језику: *одговорности*, *поштовање* и *оданости*, као и лексеме *responsibility*, *respect* и *loyalty* у енглеском језику. Ради уочавања метафорички употребљених речи у корпусу ослонили смо се на *испитујак идентификације метафоре* (Pragglejaz Group, 2007). Поменути квалитативни поступак подразумева: 1. Читање целог текста; 2. Дељење текста на лексичке јединице; 3. Налажење потенцијално основнијег значења од контекстуалног (ослањањем на речник); 4. Одређивање потенцијалног контраста између основног и контекстуалног значења; 5. Потенцијално означавање лексичке јединице као метафоричке. Међутим, како се у српском језику метафоризација може испољити и у падежним облицима поменутих лексема, ради идентификације метафора определили смо се за верзију прилагођену српском језику тако да укључује и падежне метафоре које се најчешће одсликавају у генитиву, дативу, акузативу и инструменталу без предлога (Bogetić, Bročić & Rasulić, 2019:205). Ради уочавања основног спрам контекстуалног значења лексема ослонили смо се на *Речник српскога језика Машице српске* (РСЈ), *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* (РСАНУ) и *Речник савременој српској књижевној језика с језичким савешником* (РССКЈ) за потребе анализе српског, односно *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (OALD) и електронске речнике *Macmillan Dictionary* (MD) и *Cambridge Dictionary* (CD) ради анализе енглеског језика. За прикупљање грађе такође смо се ослонили на интернет портале дневних новина и телевизијских програма (*Политика*, *Н1*, *РТС*, *the Guardian*) јер смо сматрали да би додатни подаци пружили свеобухватнију слику концептуализације одабраних емоционалних појмова.

Концептуализација појма ОДГОВОРНОСТ/RESPONSIBILITY

Услед комплексности појма ОДГОВОРНОСТ, уочене метафоре, метонимије и метафтонимије које леже у основи овог појма приказано издвојено од остатка корпуса. Због обимности уочених метафора, у раду ћемо приказати оне најпродуктивније.

ОДГОВОРНОСТ се најпре концептуализује као ПРЕДМЕТ који се може *примити*, *прихвати*, *преузети*, *имати*, *посеђивати*¹¹, *показати*, *најустити* и *(ог)бацити*. Како је природа овог појма изузетно сложена, пресликавањем поменутих елемената изворног домена ПРЕДМЕТА стиче се увид у скелетну структуру сценарија ОДГОВОРНОСТИ, односно узрочно-последичне повезаности СПОЉАШЊИХ ОДГОВОРНОСТИ које субјекта доводе у емоционално стање УНУТРАШЊЕ ОДГОВОРНОСТИ:

ПОЧЕТАК ОСЕЋАЊА ОДГОВОРНОСТИ ЈЕ ДОЛАЗАК У ПОСЕД ОДГОВОРНОСТИ-ПРЕДМЕТА → ОСЕЋАТИ ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ПОСЕДОВАТИ ОДГОВОРНОСТ-ПРЕДМЕТ → ПРЕСТАНАК ОСЕЋАЊА ОДГОВОРНОСТИ ЈЕ ОДБАЦИВАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ-ПРЕДМЕТА

Први део сценарија подразумева ентитет који субјекту одговорност може *донети* или *дати*, док се у енглеском језику још може и *поверити/доделити*:

С

1. Одрастање *доноси* са собом одговорност.
2. То је одговор обезвлашћеног који је неодговоран јер му се не *гаје* одговорност.

Е

3. It presumes the existence of at least two parties, one who *allocates* responsibility and one who *accepts* it.
4. In most firms it would be appropriate to *delegate* responsibility to one of the partners (or a committee) for ensuring that every member of the firm complies with the rules.

А затим га субјект може *примити*, *пре(узети)* или *прихвати*:

С

5. Најзад, ствар је сасвим могућа, потпуно по канонским прописима, за то ја *примам* одговорност.
6. На пет минута до краја Оклахома је изједначила, а у тим моментима Крис Пол *узима* одговорност и води свој тим до победе.
7. У Америци је присутан велики бес, сматрају да нас Кина све вара, као и да Кина избегава да *преузме* одговорност у контексту порекла вируса [...].

¹¹ Кевечеш наводи ПОСЕДОВАЊЕ ПРЕДМЕТА као прототипични елемент метафоричких пресликавања на домен емоција, в. 2000:36.

8. Схватам да вам није пружена могућности избора, госпођице Нево, али имајући на уму улог, морате у потпуности *прихвати* ту одговорност.

Е

9. Does the Prime Minister *accept* responsibility for the chaos and confusion at the heart of Governments over the Poll Tax?

Видимо, дакле, да спољашње материјалне, друштвене и животне околности приморавају субјекта на осећање одговорности, које се затим, у зависности од контекстуалних чинилаца, активира у садејству са доменом МОРАЛНОСТИ, и то осећањем (моралне) дужности/обавезе, што потврђује налазе да се појам ОДГОВОРНОСТИ налази „на међи” различитих домена искуства (превасходно моралности и емоција), стога се ни у једном домену не може посматрати као централна категорија, већ се зарад његовог разумевања евоцира читава доменска матрица. Елемент ПОСЕДОВАЊА одликава се у следећим примерима у којима се реализује кроз глаголе који изражавају поседовање, присвојни генитив без предлога, као и присвојне придеве.

С

10. Као директор [...], *имам* Одговорност према будућности науке.

11. Покрет обнове Краљевине Србије (ПОКС) затражио је да се испита одговорност *факултета и професора* који су били у комисији за спорни докторат [...].

12. То је *моја лична* одговорност, сињоре.

Е

13. In addition, the stewards handing out the hymn books require alerting and training in *their* responsibility in making the visitor welcome.

14. So responsibility *was in your hands*?

15. It must be for the local authorities, which *have* the statutory responsibilities.

Да је одговорност често непожељно и напорно стање које субјекта омета у свакодневном функционисању¹² указује најпродуктивнија

12 На шта је указао и Џорџ Лејкоф говорећи о генеричкој метафори СТРУКТУРЕ ДОГАЂАЈА; наиме, уколико су СВРСИСХДНЕ АКТИВНОСТИ КРЕТАЊЕ, потешкоће које нам отежавају кретање се метафорички поимају као ТЕРЕТ. У

конкретизована метафора ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ТЕРЕТ који се субјекту може *гаџи*, *ставајџи/бацајџи* на субјекта; који *пага* на субјекта; који субјекат може *(с)носијџи на/у себи*; који се са другима може *(ио) делијџи*, и којег се субјекат може *ослободити*, а која се јавља у оквиру шире метафоре НЕЖЕЉЕНОГ ПРЕДМЕТА:

С

16. Он мора бити убеђен да постизање тог циља представља извесну вредност, па ће му с правом *напооваријџи на њећа* и одговорност за то.

17. [...] али се осећај кривице посрамљено повуче пред свешћу да му моћ *намеће* одговорности које захтевају и личне жртве.

18. Одговорност за рат *сваљивана* је на Југославију [...].

19. Младићу је деловало као да су се оне волшебне и неразрмриве одговорности *сручиле* на њега.

20. Они имају право да бојкотују изборе, али немају право, и за то ће *сносијџи* одговорност, да крше законе и газе људска права и слободе.

21. Наставио је Бранко *да носи у себи џешко* осећање одговорности.

Е

22. There is a crucial role for partnerships in *taking on* responsibility for the local co-ordination of education

23. Up to the creation of the National Health Service in 1946 responsibility for the mentally ill and subnormal *was carried* largely by the local authorities.

24. *On her shoulders*, therefore, *was placed* a fair measure of responsibility.

25. What a miserable responsibility to be *loaded with!*

26. But others, too, must accept their *share of responsibility* for safety in the home.

Одговорност за (не)почињена дела видимо не само да пада на субјекта, већ са извесном силином делује на његово свакодневно

случају одговорности, кретање би се односило на животне активности. (в. Lakoff 1993:17).

функционисање¹³. Штавише, одговорност која пада на субјектова плећа¹⁴ подразумева лоцирање одговорности, тј. ентитета који субјекту намеће одговорност у вертикалној равни *изнад* њега, у складу са метафором МОЋ ЈЕ ГОРЕ, ЕНТИТЕТ У ОДНОСИ НА КОЈИ СЕ ИСПОЉАВА МОЋ ЈЕ ДОЛЕ (Rasulić, 2004:253), стога је и ЕНТИТЕТ КОЈЕМ СЕ НАМЕЋЕ ОДГОВОРНОСТ ДОЛЕ¹⁵. С друге стране, јављање осећаја одговорности у самом субјекту подразумева ношење ОДГОВОРНОСТИ-ТЕРЕТА У СУБЈЕКТУ-САДРЖАТЕЉУ.

Да вертикална димензија игра велику улогу у концептуализацији ОДГОВОРНОСТИ, посведочићемо следећим примерима:

27. Клијенти ове медицинске установе налазе се *иод* одговорношћу задртог човека.

28. Без одговарајућих информационих ресурса ни наставници од студената не могу захтевати *вишу* одговорност у процесу стицања знања.

29. Од најранијих почетака у српској библиографији био је споран *сџејен* одговорности између писца и преводиоца књижевног дела.

30. Систем високошколског библиотечног пословања [подразумева] поштовање *хијерархије* одговорности унутар универзитета.

31. Он је аутор *грујої ранїа* одговорности.

32. Дете је на најнижој лествици у хијерархији [...], да би се са вишим узрастом пело на *лествици* моћи и одговорности.

Из приложеног видимо да се однос субјекта који испољава одговорност и ентитета према којем се одговорност испољава реализује предлогом *иод* као прототипичним чланом просторне категорије,

---

13 Што је у складу са Кевечешевом тезом о двострукој сили која делује на субјекта: најпре спољашњој која у субјекту изазива емоцију, а затим и унутрашњој, односно самој емоцији која субјекта тера на (ре)акцију (в. Kövecses 2000:64) у складу са метафором вишег реда општости ЕМОЦИЈА ЈЕ СИЛА. Наравно, поменути догађај није увек заступљен, те се некада дешава да реакција на емоцију изостане.

14 НОСИТЕЉ одговорности може бити и човекова душа: Желим [...] и да се захвалим свима који за мене нису гласали *јер су ми са душе скинули један велики терет одговорности* [...]. (КСС)

15 Оваква концептуализација је сасвим јасно утемељена у телесном искуству ношења тешког предмета који подразумева физичку савијеност и отежано кретање.

чиме се наглашава међузависност два ентитета¹⁶, у горепоменутом случају кроз однос припадности. Одговорност се, као референтни ентитет (локализатор), налази са горње стране профилисаног ентитета (тј. објекта локализације) (27) (према Кликовац, 2000; 2004:113; 2018:42). У складу са метафором ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ и ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КОЛИЧИНА, субјекат може испољити *вишу* или *мању* одговорност, те је СТЕПЕН ИСПОЉАВАЊА ОДГОВОРНОСТИ МЕРА КОЛИЧИНЕ ОДГОВОРНОСТИ-МАТЕРИЈЕ (28). Лексеме *сѿејен* и *рані* одговорности указују на квантитет одговорности која се може мерити у односу на неку референтну тачку (29, 31). Штавише, одговорност се јавља у спрези са појмом МОЋИ (27, 29, 30, 31, 32), односно друштвеним статусом, те стицање високог друштвеног статуса подразумева и раст одговорности¹⁷, која из субјектове перцепције може бити окарактерисана као негативна појава¹⁸.

Најзад, одговорност се као НЕЖЕЉЕНИ ПРЕДМЕТ/ТЕРЕТ може *одбацити*, *оѿреси* или *ѿребацити* на *груоја*, чиме осећај одговорности престаје:

С

33. [...] јесте, јер смо били неспособни да то урадимо сами, јер смо *одбацивали* сваку, па и најмању одговорност [...].

34. Видели смо како жели да се одговорности *оѿресе* и препусти је коцки.

35. Да ли те тај изговор чини саучесником, или те *лишава* одговорности?

Е

36. The process of psychology tends to offer a *denial* of personal responsibility in life

37. We will *turn* this responsibility *over to them* and will give our attention to prayer and the ministry of the word.

16 Расулић (2004) наглашава да предлог *под* подразумева већу међуповезаност ентитета који се доводе у везу, док предлог *испод* подразумева осетнију развојеност ентитета која се транспонује и на апстрактне домене.

17 У складу с метафором ВИСОК ДРУШТВЕНИ СТАТУС ЈЕ ГОРЕ (Lakoff & Johnson, 1980:16) и ВЕЋА ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ГОРЕ.

18 За висок друштвени положај карактеристично је везивање позитивних вредности: повољности, привилегије, углед, богатство, поштовање (в. Расулић, 2004:236).

38. If the IRA think they can *pass on* their responsibility for this terrible act by issuing such a nonsensical statement, then they have sadly underestimated the understanding of the British public.

39. Responsibility for funding residential and nursing home care will be *transferred* from the Department of Social Security to local authority.

Видимо да концептуализација одговорности као терета ставља у фокус аспект когнитивног сценарија који се односи на *емоцију-покушај контроле емоције- немоћности контроле емоције*, када субјекат најпре *носи* одговорност, затим је *сноси* или *дели* са другима, и најзад је *збацује* са себе (и, често, *пробацује* на неког другог) што може резултовати последњом фазом когнитивног сценарија – *емоционалном реакцијом*, која се може јавити у виду *кривице* (Bročić, 2018:379).

Одговорност се концептуализује и помоћу изворног домена БИЋА, чинећи тако другу најзаступљенију метафору вишег реда општости. Како тврди Золтан Кевечеш (Kövecses, 1990:166), емоције се могу поимати као бића чије „активности” не зависе од самог субјекта, те тако се оне могу *будити/сјавати*, у складу с метафором ЈА-ВЉАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ЈЕ БУЋЕЊЕ ОДГОВОРНОСТИ-БИЋА У СУБЈЕКТУ-САДРЖАТЕЉУ (Klikovac, 2006:193). Штавише, ПОВЕЋАВАЊЕМ ИНТЕНЗИТЕТА ОДГОВОРНОСТИ долази до ЈА-ЧАЊА/РАЗВИЈАЊА ОДГОВОРНОСТИ-БИЋА:

С

40. Успевао је да на то подстакне многе људе доброг срца и да *пробуди* осећање одговорности бар код неких представника власти.

41. Корона аларм – *буђење* личне и колективне одговорности.

42. У Бошку се тако и сувише *усјавала* одговорност.

43. Рано преузимање извесних, одређеном узрасту примерених радних обавеза, *буди* и *јача* код деце осећање самосвести, одговорности и поуздања у сопствене снаге.

44. У прилагођавање безбедног окружења могу се укључити и старија деца чиме се код њих *развија* осећај одговорности.

Е

45. Responsibility *grew inside* his maturing conscience.

46. More responsibility *comes* with it, of course,' he responds.

На нижем нивоу општости, ОДГОВОРНОСТ се може концептуализовати и као ПРОТИВНИК У БОРБИ, ПРОГОНИТЕЉ, УМАРАЧ¹⁹; али и ДАРИВАЛАЦ и БОДРИЛАЦ:

С

47. Бићете *суочени* с одговорношћу.

48. И он сада *бежи* од своје одговорности.

49. Њу саму, *изморио* је посао, одговорност, бриге.

50. Историјска одговорност *обдарила* ју је функцијом националне библиотеке [...].

51. *Погсџакнуџе* луцидношћу, одговорношћу [...] из библиографских бележака су стасале ретроспективна и текућа библиографија.

Е

52. Even if he were a king or at the least a count in eclipse, he would have *faced danger and responsibility* [...]

53. And the ending of the play is tantalisingly ambivalent, representing either a fresh start or a *flight from* responsibility, depending on your point of view.

54. Self-pity, and an *escape from* responsibility.

55. In my work I am *driven by responsibility*, professionalism and passion for what I do.

На основу примера из нашег корпуса приметили смо да одговорност не мора нужно имати негативну конотацију, те да може допринети позитивним резултатима које проистичу из извршавања дужности. Штавише, субјект који испољава одговорност и са одговорношћу приступа задатим обавезама изазива дивљење (С: *Ја се овом гечаку дивим. Толико одговорности и храбрости никад нисам чуо*; Е: *She is admired for her sense of responsibility and morality*).

---

19 У мањем броју примера је уочено да одговорност може бити и ВЛАДАР и МУЧИТЕЉ. Према Кевечешу, поменуте конкретизације потичу од метафоре генеричког нивоа НОСИЛАЦ ДРУШТВЕНЕ СИЛЕ (енг. SOCIAL SUPERIOR, в. Kővecses, 2000:21).

Да домен МАТЕРИЈЕ представља чест изворни домен када је у питању концептуализација емоција (Kövecses, 1990; 2000), потврђује и наше истраживање. Тако ОДГОВОРНОСТ може бити НЕШТО ШТО ТЕК ТРЕБА ДА СЕ МАТЕРИЈАЛИЗУЈЕ (према Кликовац, 2018:33), док је ИНТЕНЗИТЕТ ОДГОВОРНОСТИ МЕРА КОЛИЧИНЕ ОДГОВОРНОСТИ-МАТЕРИЈЕ:

С

56. [...] митски наивно, а истовремено временски рафинисано *убличавање* људске одговорности према свим створењима.

57. На општем плану, то су питања о *недостипајку* одговорности, каже уметник.

58. Држава, с *обилјем* одговорности, развија властиту бирократију.

Е

59. Are you totally without even *a gram of responsibility*?

ОДГОВОРНОСТ, затим, у српском корпусу може бити конкретизована и као ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ, а ИЗАЗИВАЊЕ ОСЕЋАЊА ОДГОВОРНОСТИ КОД ДРУГИХ ЈЕ УЛИВАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ-ТЕЧНОСТИ У ЊИХ²⁰:

60. Живот је *јун* обавеза и одговорности [...]

61. Истовремено се код људи мора *улићи* осећање одговорности у погледу располагања и трошења новца.

На основу речника и примера из корпуса закључили смо да је најпродуктивнија метонимија ЕМОЦИОНАЛНА РЕАКЦИЈА ЗА ЕМОЦИЈУ, као у случају метонимије УПИРАЊЕ ПРСТОМ ЗА ИЗАЗИВАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ: *Unhappy tourists have pointed the finger at unhelpful travel agents (CD)*; САВИЈЕН ТЕЛЕСНИ ПОЛОЖАЈ ЗА ОСЕЋАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ: *He feels weighed down by all the assignments (MD)*. У српском језику наишли смо на фраземе који су мотивисани метонимијом ДЕО ТЕЛА ЗА ЧОВЕКА за значењем одбацити/наметнути/преузети одговорност: *ипаћи руке од нечеја* (у са-

20 Што се истовремено може разумети и на основу метафоре ДРУШТВЕНЕ СИЛЕ која се служи ОДГОВОРНОШЋУ-СРЕДСТВОМ да би постигла жељени циљ.

дејству са метафором ОДГОВОРНОСТ ЈЕ МАТЕРИЈА); *шоварийи некоме нешиџо на душу, узейи на своју душу, ипреузейи на своја илећа* (у садејству са метафором ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ТЕРЕТ).

У анализи метафтонимија уочавамо суделовање већ поменуте метафоре ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ТЕЧНОСТ и метонимије САДРЖАТЕЉ ЗА САДРЖАЈ:

62. Наступао је тренутак да се нешто предузме, *морала се истијайи њорка чаша одговорносџи*.

Затим, уочавамо интеракцију метафоре ДРУШТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА ЈЕ КРУГ и метонимије ОДГОВОРНОСТ ЗА ЕНТИТЕТ КОЈИ ИСПОЉАВА ОДГОВОРНОСТ:

63. До сада не постоји ниједан званични документ на страни српске власти. Овај *широки круџ одговорносџи* не може *да објасни* зашто је Стејт Департмент одбио учешће свог амбасадора у томе.

Резиме

На основу наведених примера и наша студија потврђује да се у оба језика одговорност превасходно концептуализује као ТЕРЕТ. Такође, изворни домен БИЋА у метафоричкој концептуализацији ОДГОВОРНОСТИ превасходно осветљава аспект јављања емоције у субјекту (под утицајем екстерних околности или других ентитета који на субјекта делују), затим постепеног јачања интензитета одговорности, а затим и дуготрајне манифестације одговорности²¹. Поменуте метафоре у фокус стављају догађаје когнитивног сценарија који се односе на фазе *узрок-емоција* и *емоција*. Изворни домен МАТЕРИЈЕ се прототипично односи на интензитет одговорности (Kövecses, 2000:41), односно на јављање осећаја одговорности у субјекту посредством других који желе да утичу на субјектово понашање и деловање.

Концептуализација појмова ОДАНОСТ/ LOYALTY и ПОШТОВАЊЕ/RESPECT

Услед уочених сличности у метафоричкој концептуализацији појмова ОДАНОСТИ и ПОШТОВАЊА, као и њиховом прототипично

---

21 Што потврђује и уочена метафора ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ГРАЂЕВИНА и њена конкретизација ОДГОВОРНОСТ ЈЕ ТЕМЕЉ.

позитивном друштвеном вредновању, поменути појмови се у остатку анализе третирају заједно. Због обимности анализе у рад су увршћене само најпродуктивније метафоре, метонимије и метафтонимије.

Узроци оданости могу бити многобројни, те се може бити одан *īарѝнеру, īородици, īријайѝељима, цркви, īредузећу, идејама, власѝи, иѝг*. Који ће *сѝейен* оданости субјект осећати према неком ентитету зависи од емоционалне блискости, али и субјектових моралних вредности које га нагнају на оданост, односно приврженост и деловање у складу с оним што се од њега очекује. Поменута два принципа не морају се јавити заједно; често је моралност једини узрок оданости, али се у том случају оданост односи на њену дуготрајну манифестацију која већ прераста у особину²² онога који своје деловање управља према ономе што сматра исправним.

Узроци поштовања могу у субјекту изазвати непосредну емоционалну реакцију (на нечије моралне, интелектуалне, физичке особности и, ређе, друштвени положај²³), или се она може дуготрајно манифестовати услед евоцирања и домена МОРАЛНОСТИ када често говоримо о поштовању *норми, закона, īправила, уредби*²⁴, али и случајевима када се поштовање, односно понашање субјекта у складу са оним што се од субјекта захтева, *īогразумева*²⁵, те указујемо поштовање било којој врсти ауторитета (пропраћену телесним манифестацијама), чак и када изостане непосредна емоционална реакција.

Први део когнитивног сценарија ОДАНОСТИ и ПОШТОВАЊА подразумева метафоричку концептуализацију ОДАНОСТИ/ПОШТОВАЊА као ПРЕДМЕТА, односно долазак у посед ПРЕДМЕТА, те се ОДАНОСТ/ПОШТОВАЊЕ у српском језику може *сѝворѝиѝи*,

---

22 РСАНУ *оданост* дефинише као: „особину оног који је одан, приврженост, верност”. Исто налази и Броћић (2012) испитујући појмове ГОРДОСТИ, ОХОЛОСТИ И НАДМЕНОСТИ, а затим и Косановић истичући да емоције „подразумевају континуум између тренутних емоционалних епизода и људских особина (2016:8).

23 Која временом прераста у дуготрајни став.

24 Што РСЈ наводи под одредницом б: „придржавати се некаквих правила, закона, поступити, поступати у складу с нечим”.

25 Што се у српском језику реализује конструкцијом ‘дужно поштовање’, а у енглеском ‘due respect’.

заслужити, изражити и узимати²⁶, а може се и наследити као ИМОВИНА, док се у енглеском још може освојити, стићи и њонудити:

С

64. Такву оданост је *створило* чврсто уверење да се пољопривреднику може, и мора, помагати [...].

65. Оданост се *заслужи*, пре свега правим избором, зато је често нема.

66. Сувише су лепе да би биле верне, а мушкарци с годинама *израже* оданост.

67. Желим поштовање; а то нам ти можеш *стићи*.

Е

68. Marketing is about infinite improvements, by listening and by responding to people you increase involvement, engage commitment and *win* loyalty.

69. He soon proved himself a redoubtable warrior, and *won* the respect of his peers.

70. Jodie Foster *offered* him respect, helped him laugh away other people's pretensions.

71. But you did *get* respect from people.

72. It is difficult to *gain* their respect as an adult.

Да ОСЕЋАТИ ОДАНОСТ/ПОШТОВАЊЕ подразумева ПОСЕДОВАЊЕ ОДАНОСТИ/ПОШТОВАЊА-ПРЕДМЕТА илустрјују примери у којима се оданост и поштовање могу *имати, одржати и задржати*:

С

73. Оданост видим као карактерну особину, додуше не знам много људи који је *иосегују*.

74. Босански фратар и младић из Француске *имали* су очигледно још од оног првог сусрета на Купресу осећања симпатије и поштовања један према другоме.

Е

75. It is one thing for the Association to demand certain professional standards of its members and to expect them to *have* loyalty to these rather than to the employer in any dispute [...].

---

26 У складу са метафором ПОКУШАЈ ДА СЕ ИЗАЗОВЕ ОДАНОСТ У ДРУГИМА ЈЕ ТРАЖИТИ УЗИМАТИ ОДАНОСТ-ПРЕДМЕТ ОД ЊИХ (енг. TRYING TO ATTAIN EMOTION IS SEARCHING FOR AN OBJECT, Stefanowitsch, 2006: 93).

76. She returned after a ten year absence [...] consolidating the respect she *held* as one of Portugal's cultural leaders.

77. This refers to the ability of a group to *retain* the loyalty of its members and to attract new members.

78. President Najibullah has been meeting militia commanders offering them more weapons and money to *maintain* their loyalty.

Како се поштовање најчешће јавља с предлозима уз²⁷ и *са/with*, метафора ПРЕДМЕТА-ПРАТИОЦА показала се најчесталијом у целокупном корпусу оба језика:

С

79. Пембертон се поклони пред њим *са* искреним поштовањем.

80. Улазак совјетских трупа на југословенску територију догађа се уз доследно поштовање начела о равноправности народа.

Е

81. I have worked loyally, shown you respect, but I too expect to be treated *with respect*.

Ретко, оданост и поштовање могу бити и ТЕРЕТ за субјекта којем се намећу:

82. Он је био *ојшерећен* [...] снажном, често емотивном оданошћу [...].

83. Како *намеће* поштовање према себи, чак и узаврелим масама које се налазе испод?

Карактеристично за концептуализацију ПОШТОВАЊА јесте метафора ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА, односно РОБЕ/НОВЦА²⁸ или ДРАГОЦЕНОСТИ:²⁹

---

27 РСЈ под наводницом 2. предлога уз означава: „правац кретања или место мировања сасвим блиско нечему”, док под тачком 3. подразумева: „заједницу: са, са собом; бити уз владу; имати новаца уза се”. Како не можемо тврдити да је оданост/поштовање ЧОВЕК који се налази у непосредној близини субјекта, прибегавамо другој могућности према којој је ОДАНОСТ/ПОШТОВАЊЕ ПРЕДМЕТ који СУБЈЕКТ ДРЖИ УЗА СЕ.

28 Што уочава и Кевечеш у енглеском језику.

29 Метафора ДРАГОЦЕНОСТИ уочена је и у структури ОДАНОСТИ на основу примера из српског корпуса, додуше у мањем броју примера.

С

84. Сви прижељкују испуњен живот који обилује задовољством и успесима, који *завређује* поштовање људи чије поштовање *вреди имајти*.

85. *Исцоручиће* господину генералу моје нарочито поштовање. Сада сам хтела да учиним нешто искреним осећањем, да часно не само *кујим и њлајим* твоју љубав, већ и поштовање.

86. И зато будите љубазни саопштити му да ме поштовање његових права *стијаје* шездесет или осамдесет хиљада пијастера.

87. [...] жудећи за тим да стекне његово поштовање, као да је то било *најдрагоценије* поштовање које се уопште могло стећи.

Е

88. His achievements as Labour leader have *earned* him respect and admiration.

89. The report was asserting the responsibility of social workers and doctors to deal with the alleged victims and their parents in a way which *paid* respect to their feelings, loyalties and values, as well as their legal rights.

90. If we *afforded* them the respect they deserve [...] then the standard of service we would get would be a lot higher.

91. Only then would he be free to offer his father the respect he *owed* him.

Поменућу метафору ДРАГОЦЕНОСТИ и њену конкретизацију РОБЕ/НОВЦА нашли смо и у структури ОДАНОСТИ:

С

92. Он занемарује чињеницу да ми *гуђује* оданост као свом вођи [...]

Е

93. The *price* for such loyalty, though, was high and Stamford was later ruined during the Wars of the Roses.

94. Instead of swearing allegiance to the Queen, members of the armed forces and new citizens will *pledge their* loyalty to Australia.

95. In both cases loyalty was *owed* to the crown rather than the steward.

Типична за енглески језик јесте колокација *unswerving loyalty*, за коју сматрамо да представља пример једне комплексне метафоре ДУ-ГОТРАЈНО ИСПОЉАВАЊЕ ОДАНОСТИ ЈЕ ПРАВО КРЕТАЊЕ³⁰.

Да је схема вертикалне димензије нарочито продуктивна у концептуализацији поштовања указују примери у којима ПОШТОВАЊЕ може бити УЗВИШЕНО, а ЕНТИТЕТ ЗА КОЈИ СЕ ОСЕЋА ПОШТОВАЊЕ ЈЕ ГОРЕ³¹:

С

96. Поштовање грађанских права и слобода били су *не-ћрикосновени*.

97. И ето, тај млади човек је био слеп и глув за све оно што је Давилу било најдраже, и изгледало једино *госћојно* поштовања.

98. Могао је бити сјајан универзитетски професор, *високо* поштован члан друштва, интелектуални и финансијски аристократа.

99. Али *изнад* родољубља стављаш поштовање према истини, научној истини [...].

100. Али је тек реформаторски жар Аменофиса *уздицао* поштовање бога *до невиђених висина*.

Е

101. Tho' I *highly respect* Mrs. Leapor's character from the account you give of it, yet as she was absolutely unknown to myself, and I am but little acquainted even with her writings.

Најзад, оданост као ПРЕДМЕТ се може *одбацити*, *ћребацити* *грућоме*, док се ПОШТОВАЊЕ може *одузети*, *изћубити*, *оћресити*, *избацити из себе*, *оћћасити са субјекћиа*, када осећање оданости/поштовања престаје:

С

102. А поштовање и хвалу не би требало *ускратићи* ни оним, рекосмо већ, често безименим.

30 (OALD) енг. to swerve – (especially of a vehicle) to change direction suddenly.

31 У складу са метафором ВРЕДНО ЈЕ ГОРЕ (према Расулић, 2004:210).

103. Погледајте око себе, кардинале. Људи су *изјубили* поштовање.

104. Бајкић ипак није могао да се *ошпресе* извесног поштовања за те људе.

105. Први пут онога дана да је он тотално *збрисао* родитељско поштовање *из себе*.

106. И да би се оне још више ослободиле, а са њега сасвим *ошшао* онај углед, поштовање, а с тим и страх, удари у мало масније задиркивање.

Е

107. Some party members found it hard to *transfer* their loyalty to the new leader.

108. Geographers who want to work in the environmental sciences must be willing to learn the methods of these sciences, lest we *lose* the respect of our colleagues in such fields.

Изворни домен БИЋА нарочито је продуктиван у етапама когнитивног сценарија које се тичу *емоције-покушаја контроле емоције-немогућности контроле емоције*. Фаза *јављања оданости* кроз генеричку метафору БИЋА није забележена у корпусу српског језика, док ПОШТОВАЊЕ може бити *зачећо*, а затим се може и *развијати*, *неговати* и *стирати се* о њему. Штавише, може се концептуализовати и као БИЋЕ У СУБЈЕКТУ-САДРЖАТЕЉУ:

109. Поштовање према Журајци, *зачећо* онога дана да оде пре него што се уселио, постајало је све сталније.

110. Агенција се *стира* о заштити малолетника и поштовању достојанства.

111. И зато сам увек према њима *развијао* искрено поштовање.

112. Не селимо се у велике градове; *нејумо* [...] поштовање које смо имали за наше претке.

113. У њему је пре свега *подрхтавало* поштовање према многољудности и многослојности која отежава приступ до жељеног скровишта.

Да се ОДАНОСТ и ПОШТОВАЊЕ могу конкретизовати као ЧОВЕК³², сведоче и примери из нашег корпуса у којима је најчешћа

конкретизација ПОШТОВАЊЕ НОСИОЦИ ДРУШТВЕНЕ СИЛЕ, и то ЧОВЕК КОЈИ КОТРОЛИШЕ СУБЈЕКТОВО ПОНАШАЊЕ, а у случају оданости то је ПРОГОНИТЕЉ:

С

114. Али Беатричу *заустави* поштовање које се дугује празнику Богородице.

115. И то ће поштовање *држати* многе нације *на окупу*.

116. Поштовање према човеку *обавезује нас* на поштовање закона.

117. Ипак, поштовање које су имале према мајци *није дозволило* том осећању да се увуче у њихова срца.

118. Али њено лично осећање поштовања према оцу *сиречило* ју је.

119. Слажем се да се оданости многи *илаше* и чак *беже* од ње.

Е

120. Jürgen Klopp says timing and *loyalty stopped him* joining Manchester United.

121. This meant that *loyalty forbade her to tell* Philip — who wouldn't have believed her in any case.

122. *Loyalty sealed her lips*, even with Liz and Esther, whom she at this period rarely saw.

С друге стране, у српском језику ОДАНОСТ/ПОШТОВАЊЕ може бити човек неутралних или позитивних квалитета, стога се конкретизују као ПУТНИК, ВОДИЧ и УЧИТЕЉ:

123. Оданост - нешто што се ретко *среће*, можда и никада.

124. Поштовање једино *води* миру, равнотежи и заједничком опстанку.

125. Поштовање традиција моје нације ме је *научило* да с поштовањем приступам традицијама и ове земље.

126. Седа брада и седа коса, упорност да савлада све препреке путовања *наилазили* су на поштовање.

слепа оданост га је навела на пут таме. Међутим, као што ћемо касније видети, границе метафоре и метонимије у поменутој конструкцији најчешће нису оделите, те није сасвим јасно да ли је израз СЛЕПА ОДАНОСТ структуриран на основу једног, или другог когнитивног механизма, или пак, оба.

Као и у случају ОДГОВОРНОСТИ, ОДАНОСТ и ПОШТОВАЊЕ могу бити МАТЕРИЈА: Та материја у случају ОДАНОСТИ може бити ТЕЧНОСТ У СУБЈЕКТУ-САДРЖАТЕЉУ, ТОПЛОТА, СВЕТЛОСТ:

С

127. Правољубивост, оданост и милосрђе, одједном ме свег *исцунуше*.

128. А биле су дошле да хладну гробну плочу *заіреју* *шоолином* своје љубави, своје верности и своје оданости.

129. Оно што дефинитивно *зрачи* из њиховог карактера јесте оданост и подршка онима које воле.

Е

130. Many migrants once voted Tory. Now their loyalty is *fading fast*.

ПОШТОВАЊЕ може бити ТЕЧНОСТ: У САДРЖАТЕЉУ, ТЕЧНОСТ У (ПРЕПУНОМ) СУБЈЕКТУ-САДРЖАТЕЉУ, ДОК ИЗАЗИВАЊЕ ПОШТОВАЊА КОД ДРУГИХ подразумева УЛИВАЊЕ ПОШТОВАЊА-ТЕЧНОСТИ У ЊИХ:

С

131. Воли те, *џун* дубоког поштовања, рођак Кшешовски.

132. Та интелектуална веза [...] између Андрића и Јеремића не испљује се само овим Андрићевим *изливима* поштовања [...].

133. Тим лицем човек не може да придобије симпатију, а поштовање и страх које *улива* људима није довољно за вођу.

Е

134. It was their job to *instill* respect into these 50 young initiates — respect and the essential knowledge of womanhood: bitter knowledge; sweet knowledge.

Метонимије структурирају нарочито важан аспект појма ПОШТОВАЊА, и то онај који нам говори о физичкој манифестацији поштовања као непосредне емоционалне реакције (најчешће на нечији друштвени статус) с једне, и као захтеваног обрасца понашања, с друге стране. Кевечеш уочава да се у основи поштовања изазваног нечијим моралним ставовима/поступцима, интелектуалним и физич-

ким способностима не налази типична телесна реакција, већ то могу бити различите форме учтивости (Kövecses, 1990:120). Поменути метонимија подразумева случај када ЕМОЦИОНАЛНА РЕАКЦИЈА стоји ЗА ЕМОЦИЈУ:

С

135. Пролазио је поред људи с метлама, *гржећи шешир њред њрудима, с наклоном* пуним поштовања.

136. Старац јој се *дубоко клањао* и изговарао звучне поздраве и комплименте.

137. Латио се тешког посла пред почетак квалификација и за то му *скидам каиу*.

138. Када је француски маршал *клечао* пред фирером и када су из пивнице урлици допирали и до нас [...].

139. Већ његова жена примала је *знаке* младићевог поштовања, имајући на уму његово ниже порекло и имовно стање који, чинило јој се, *шакво гржање* налажу.

Е

140. In a further *nod of respect* to the great helmsman, his portrait on the Forbidden City has been given a new look.

141. Last night in the Olympic Stadium, Rome *bowed to*³³ Paul Gascoigne.

142. *She phrased that as a question*, out of respect for etiquette.

С друге стране, у структури појма ОДАНОСТ уочавамо метонимију ЕМОЦИЈА ЗА МАНИФЕСТАЦИЈУ ЕМОЦИЈЕ посведочену у следећим примерима:

143. За странку попут СНС која не пропушта прилику да јавно *истиакне* своју оданост европским вредностима [...].

144. Све политичке снаге имале су довољно времена да нашем народу *демонстрирају* своју приврженост и оданост родној груди.

145. То даје Унији додатан маневарски простор да у међувремену притиска Београд да се мање ослања на Москву, и *испољи* већу оданост Бриселу него руском медведу.

33 Премда је поменути израз идиоматске природе, утеловљен је у искуству савијености тела на доле како би се физичком реакцијом указало поштовање.

Говорећи о конструкцији СЛЕПА ОДАНОСТ, истакли смо да није увек јасно да ли је поменути израз проистекао из метафоре или метафтонимије. И заиста, уколико је оданост човек којем су приписане људске особине, онда би у питању био метафорички принцип: *њеїова слеїа оданосїї одвела їа је на їуїї їїаме умесїїо свейїла/ part of the story seems to be historical accident, followed by blind loyalty to institutionalized habits.*

С друге стране, уколико бисмо *слеїу оданосїї* посматрали кроз метонимију ЕМОЦИЈА ЗА ЕМОЦИОНАЛНУ РЕАКЦИЈУ, а слепило кроз примарну метафору ЗНАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ, такав израз би се односио на људе који непромишљено делају у складу са оним што се од њих захтева, те се њима лако може манипулисати:

С

146. И кад се она *слеїа оданосїї* више није могла природно изазвати, онда им [политичарима] ништа друго није преостало него да обнове патриотизам.

Е

147. We should understand that in the age of Donald Trump, *blind loyalty* is unlikely to earn us the respect we will need to have a chance of influencing policy in Washington.

Резиме:

Најпродуктивнија метафора вишег реда општости у концептуализацији ПОШТОВАЊА и ОДАНОСТИ јесте метафора ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА, што указује на преваходно позитивно вредновање особа које их испољавају. Метонимије структурирају фазу манифестације емоције, била она физичка или вербална. Метафтонимија је уочена у структури сложеног израза *слеїа оданосїї* указује на негативан аспект оданости када се она не јавља у самом субјекту, већ је изазвана посредством спољног ауторитета.

Закључна разматрања

На основу изложених резултата истраживања стиче се увид у појмовно-значењску структуру испитиваних емоција, али и сличности и разлика које се уочавају у фазама когнитивног сценарија и метафоричкој концептуализацији на различитим нивоима општости.

Наиме, оно што је карактеристично за *одговорности* јесте покушај одупирања субјекта осећању одговорности које се реализује најчешће кроз субјектову невољност пропраћену негативним емоцијама попут патње, туге, емоционалног бола, менталног умора. Оваква концептуализација потиче од поимања одговорности као ТЕРЕТА - метафоре нижег реда општости која је најпродуктивнија у структури појма ОДГОВОРНОСТИ у оба корпуса, а која је готово неприметно заступљена у структури појмова ПОШТОВАЊЕ и ОДАНОСТ (у само 5 примера у структури појма ПОШТОВАЊЕ и 3 примера у структури појма ОДАНОСТ у примерима из српског корпуса, односно није заступљена у структури испитиваних појмова у примерима из енглеског корпуса). На основу поменуте метафоре стичемо увид у негативно вредновање одговорности из перспективе субјекта који је осећа. Како физички терет онемогућава кретање и изазива телесне манифестације попут савијености и умора, тако и ментални терет отежава субјектово стабилно психичко функционисање и изазива друге негативне емоције. Штавише, структурирање појма ОДГОВОРНОСТИ на основу конкретизација метафоре БИЋА као ПРОТИВНИКА У БОРБИ и ПРОГОНИТЕЉА (која је најчешћа у оба језика), говори у прилог негативно вредновању одговорности као дуготрајним стањем. С друге стране, концептуализација одговорности као ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА, тј. УКРАСА, сведоче о позитивном друштвеном вредновању ентитета који одговорност испољава, док подметафоре ВОДИЧА и УЧИТЕЉА у примерима из српског корпуса наглашавају поучни карактер одговорности као дуготрајне манифестације. Одговорно делање у складу са сопственим и туђим очекивањима изазива осећај задовољства; неодговорно делање прототипично изазива осећај кривице, која се јавља у спрези с доменом моралности. Непрототипично, субјект нема развијена морална начела, те изостаје и осећај кривице.

Емоције попут поштовања и оданости завређују позитиван однос субјекта према емоцијама које осећа, као и ентитета према којем се поменуте емоције испољавају, што се уочава у метафоричкој концептуализацији ПОШТОВАЊА/ОДАНОСТИ као ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА/ДРАГОЦЕНОСТИ, ПРЕДМЕТА КОЈИ ТРЕБА ЗАСЛУЖИТИ, СВЕТЛОСТИ, ТОПЛОТЕ. У прилог томе сведоче и сродни појмови који се јављају уз поменуте емоције: пажња, дивљење, наклоност/љубав, посвећеност, поверење, искреност, чедност. Међутим, оданост се

може и испољити као изразито негативно стање (радије него осећање) онда када субјект није сасвим свестан, или не контролише сопствене поступке, већ се води речју и понашањем ауторитета. Овакво стање подразумева одређено трајање и код субјекта временом изазива „слепило” у виду металног и моралног пропадања. Такође, принудно исказивање поштовања без било какве манифестације поштовања као емоционалног става код субјекта изазива осећај обавезе, потчињености и, ређе, срама.

ЛИТЕРАТУРА

- Bogetić, K., Bročić, A. & Rasulić, K. (2019). Linguistic metaphor identification in Serbian. In S. Nacey, et al. (Eds.). *Metaphor Identification in Multiple Languages: MIPVU around the world*, Amsterdam: John Benjamins, pp. 204-226.
- Броћић, А. (2012). О концептуализацији појмова ПОНОС, ГОРДОСТ, ОХОЛОСТ и НАДМЕНОСТ у српском језику. *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику XV/2*, 119–140.
- Bročić, A. (2018). Концептуализација емоција самовредновања у енглеском и српском језику. Докtorsка дисертација. Београд: Филолошки факултет.
- Fehr, B. & Russell, A. J. (1984). Concept of Emotion Viewed From a Prototype Perspective. *Journal of Experimental Psychology: General*, vol. 113, No. 3, pp. 464-486.
- Fillmore, J. C. (1982). Frame Semantics. *Linguistics in the morning calm*. Seoul: Hanshin Publishing Company, pp. 111-137.
- Goosens, L. (1990). Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics*, 1(3), 323–342.
- Klikovac, D. (2000). *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Klikovac, D. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац, Д. (2018). *Српски језик у свейлу коиницивне лингвистикуе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Kosanović, M. (2016). *Pridevi koji označavaju emocije u engleskom i srpskom jeziku: kognitivnolingvistička analiza*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Kövecses, Z. & Radden, G. (1998). Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View. *Cognitive Linguistics*, 9 (1), pp. 37-78.
- Kövecses, Z. (1990). *Emotion Concepts*. Berlin & New York: Springer-Verlag.

- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion*. New York & Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2013). The Metaphor–Metonymy Relationship: Correlation Metaphors Are Based on Metonymy. *Metaphor and Symbol*, pp. 75-88.
- Kövecses, Z. (2014). Conceptualizing Emotions: a revised cognitive linguistic perspective. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, pp. 15-29.
- Kövecses, Z. (2017). Levels of metaphor. *Cognitive Linguistics*, 28(2), pp. 321–347.
- Langacker, R. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, G. & Kövecses, Z. (1987). The cognitive model of anger inherent in American English. In D. Holland & N. Quinn (Eds.). *Cultural Models in Language and Thought* (pp. 195-221). Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, G. (1993). Contemporary Theory of Metaphor. In A. Ortony (ed.). *Metaphor and thought* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 202–251.
- Polovina, V. (1996). *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Pragglejaz Group (2007). MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*. 22 (1), 1–39.
- Rasulić, K. (2004). *Jezik i prostorno iskustvo*. Beograd: Filološki fakultet.
- Shaver, P. R., Schwartz, J., Kirson, D. & O'Connor, C. (1987). Emotion knowledge: Further explorations of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1061–1086.
- Soriano, Ch. (2015). Emotion and conceptual metaphor. In H. Flam and J. Kleres (Eds.). *Methods of Exploring Emotions* (pp. 206-214). New York & London: Routledge.
- Stefanowitsch, A. & Gries, S. (Eds.). (2006). *Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

ИЗВОРИ

- KCCJ – Корпус савременој српској језика, <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>> 9.06.2020.
- РСЈ – Речник српскоја језика. (2007). Нови Сад, Матица српска.
- РСАНУ – Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ. (1959-).I-, Београд: САНУ.

- Московљевић, М. (2000). *Речник савременој српској књижевној језика с језичким савјетником*. Београд: Гутенбергова галаксија.
- Пипер, П., Драгићевић, Р. и Стефановић, М. (2005). *Асоцијативни речник српскога језика*. Београд: Београдска књига.
- Политика* <<http://www.politika.rs/>> 2.06.2020.
- Н1* <<http://rs.n1info.com/>> 30.05.2020.
- РТС* <<http://rts.rs>> 31.05.2020.
- BNC – *British National Corpus* <<http://corpus.byu.edu/bnc>> 12.06.2020.
- OALD - *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2010). Oxford: Oxford University Press.
- MD – *Macmillan Dictionary* <<https://www.macmillandictionary.com>>
- CD – *Cambridge Dictionary* <<https://dictionary.cambridge.org>>
- The Guardian* <<https://www.theguardian.com/international>> 8.06.2020.

Lena Ninković

**CONCEPTUALIZATION OF NON-PROTOTYPICAL EMOTION
CONCEPTS OF RESPONSIBILITY, LOYALTY
AND RESPECT IN SERBIAN AND ENGLISH**

Summary

This paper explores the conceptualization of marginal members of emotion category in the English and Serbian language, such as ODGOVORNOST, POŠTOVANJE, and ODANOST ('RESPONSIBILITY', 'RESPECT' and 'LOYALTY', respectively), that cannot be understood without evoking an array of conceptual domains. This research is based on the cognitive-linguistic approach, with the primary aim of identifying the conceptual metonymies, metaphors, and metaphonimies that structure the abovementioned concepts and examining the intralinguistic and interlinguistic similarities and differences in their conceptualization. The research data was obtained from general corpora, dictionaries, and daily newspapers. The results have shown a high degree of similarity in terms of generic level metaphors that occur in the same phases of cognitive scenarios of the examined emotion concepts, while the differences occur in the elaborated cases of metaphors and metonymies that structure the abovementioned concepts. Furthermore, the results have indicated intralinguistic variation in metaphorical conceptualization of the concept of RESPONSIBILITY as opposed to the concepts of RESPECT and LOYALTY in both languages.

Keywords: cognitive linguistics, conceptual metaphor, metonymy, emotions, Serbian language, English language.